

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Ulkoasiainvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko (VNS 10/2021 vp): Asia on saapunut sosiaali- ja terveysvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava ulkoasiainvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut (etäkuuleminen):

- Ihmisoikeussuurlähettiläs Rauno Merisaari, ulkoministeriö
- lakimies Jenna Uusitalo, sosiaali- ja terveysministeriö
- apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- asiantuntija Sanna Ahola, Ihmisoikeuskeskus
- lakimies Sonja Vahtera, Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- vanhusiasiavaltuutettu Päivi Topo, Vanhusiasiavaltuutetun toimisto
- tietosuojavaltuutettu Anu Talus, Tietosuojavaltuutetun toimisto
- toiminnanjohtaja Susanna Hintsala, Kehitysvammaliitto ry
- puheenjohtaja Sari Kokko, Vammaisfoorumi ry

Valiokunta on saanut kirjalliset lausunnot:

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- Vates-säätiö sr
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry
- Kuurojen Liitto ry
- Monimuotoiset perheet -verkosto
- Seta ry
- SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Valiokunnan lausunto StVL 1/2022 vp

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa linjataan valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaa kansainvälisesti, Euroopan unionissa ja kansallisesti sekä näiden keskinäistä yhteyttä. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää tärkeänä selonteossa kuvattua lähtökohtaa ihmisoikeuksien nostamisesta ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskiöön ja painopisteen kohdentamista yhdenvertaisuuden, syrjityimpien ja haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien oikeuksien ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi.

Valiokunta yhtyy selonteossa esitettyyn näkemykseen siitä, että perus- ja ihmisoikeudet ovat erottamaton osa kestävästä kehityksestä. Perus- ja ihmisoikeuksien ja muiden kestävästä kehityksestä tavoitteita ei voida tarkastella ja toimeenpanna irrallisina toisistaan, ja tavoitteiden toteutuminen riippuu niiden keskinäisistä kytkennöistä. Esimerkiksi ihmisten terveydellä, hyvinvoinnilla ja työkyvyllä on keskeinen vaikutus taloudelliseen kehitykseen. Ympäristöongelmilla on puolestaan tiivis yhteys ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin ja sitä kautta taloudelliseen kehitykseen.

Selonteossa on käsitelty monia sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialan kannalta keskeisiä ongelmakohtia erityisesti koskien ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Valiokunta kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että selonteon sisällön laajuuden vuoksi monia kansallisesti keskeisiä ongelmakohtia sekä toisaalta perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviä lainsäädäntöhankkeita on tarkasteltu vain ohuesti tai jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja niiden saatavuus sekä saavutettavuus

Valiokunta pitää yhdenvertaisuuden ja sosiaalisten perusoikeuksien toteutumisen kannalta ongelmallisena sitä, että sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen laatu ja saatavuus vaihtelevat Suomessa alueittain. Vuoden 2023 alusta voimaan tulevan sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteena on kaventaa hyvinvointi- ja terveyseroja, turvata yhdenvertaiset ja laadukkaat sosiaali- ja terveyspalvelut sekä parantaa palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta. Valiokunta korostaa, että uudistuksen toimeenpanossa on kiinnitettävä erityisesti huomiota näiden tavoitteiden toteutumiseen. Valiokunta pitää tärkeänä, että uudistuksen vaikutuksia sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuteen sekä laatuun seurataan ja arvioidaan erityisesti perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Valiokunta pitää myönteisenä, että selonteossa on kiinnitetty huomiota ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen. Valiokunta korostaa, että ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen edellyttää erityisesti niin sanottuun hoivaköyhyyteen puuttumista eli heidän tarvitsemiensa palvelujen lisäämistä vastaamaan heidän tarpeitaan, mikä edellyttää panostamista henkilöstön saatavuuteen ja riittävyys. Iäkkäiden ja vammaisten henkilöiden aseman turvaaminen on otettava alusta lähtien mukaan myös hyvinvointialueiden toiminnan suunnitteluun.

Valiokunnan lausunto StVL 1/2022 vp

Selonteossa tuodaan esille koronapandemian maailmanlaajuiset vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Koronapandemian seurauksena asetetuilla rajoitustoimenpiteillä onnistuttiin hidastamaan viruksen leviämistä Suomessa, mutta samalla rajoituksilla oli kielteisiä taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä vaikutuksia. Valiokunta toteaa, että koronapandemialla on ollut erityisen suuri vaikutus haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien, kuten ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden, lasten ja nuorten sekä vähemmistöihin kuuluvien oikeuksien toteutumiseen. Esimerkiksi toimintarajoitteiset ja vammaiset henkilöt ovat raportoineet myös Suomessa muuta väestöä useammin sosiaali- ja terveyspalvelujen ja hoitojen peruuntumisesta sekä palveluihin pääsyn vaikeutumisesta. Apulaisoikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota erityisesti puutteisiin vanhusten oikeuksien toteutumisessa pandemian aikana. Lisäksi henkilökohtaisten kontaktien rajoittaminen vaikeutti kaikkein eniten muiden apua ja huolenpitoa tarvitsevien ihmisryhmien päivittäistä elämää. Valiokunta pitää tärkeänä, että pandemian aiheuttaman hoitovelan purkamisen lisäksi tunnistetaan pandemian laajamittaiset vaikutukset ihmisten hyvinvointiin ja mielenterveyteen, mikä edellyttää panostuksia palvelujärjestelmään.

Valiokunta pitää sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden ihmis- ja perusoikeuksien toteutumisen kannalta ongelmallisena itsemääräämisoikeutta koskevan lainsäädännön puutteita. Perustuslain ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan perusoikeuksien rajoittamisen tulee perustua lakiin, joka täyttää yleiset ja erityiset perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusedellytykset. Valiokunta kiirehtii itsemääräämisoikeutta koskevan lainsäädännön kokonaisuudistuksen valmistelua ja sen saattamista eduskunnan käsiteltäväksi. Lisäksi on varmistettava sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön riittävä osaaminen ja resurssit rajoituspäätösten tekemiseksi.

Valiokunta pitää myönteisenä, että ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa käsitellään vammaisten ihmisten oikeuksia monipuolisesti. Suomen vammaispolitiikan periaatteina ovat vammaisten ihmisten oikeus yhdenvertaisuuteen, syrjimättömyyteen, osallisuuteen, esteettömyyteen, saavutettavuuteen sekä tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Valiokunta pitää tärkeänä, että Suomi painottaa näitä periaatteita kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa. Valiokunta korostaa, että vammaisten ihmisten kokemaa suora ja epäsuora sekä moniperustainen syrjintä on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa omana erityisenä ilmiönään, jotta siihen voidaan puuttua. Valiokunta korostaa myös vammaisten henkilöiden oikeutta riittäviin tukitoimiin muiden oikeuksien toteutumiseksi ja työelämään osallistumisen mahdollistamiseksi sekä YK:n vammaissopimuksen velvoitteiden huomioimista sosiaaliturvaa uudistettaessa. Valiokunta pitää yhdenvertaisuuden ja osallisuuden kannalta tärkeänä, että vammaisille ei luoda eriytyneitä työmarkkinoita, vaan heille tarjotaan tarvittavat tukitoimet, jotta mahdollisimman moni voi toimia tavallisilla työmarkkinoilla.

Selonteossa tuodaan esille, että kielellisten oikeuksien toteutumisessa on haasteita erityisesti ruotsin- ja saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuudessa. Valiokunta pitää huolestuttavana erityisesti puutteita ruotsinkielisten kehitysvamma palvelujen saatavuudessa ja saamen kieleen liittyvien oikeuksien toteutumista vammais palveluissa. Valiokunta korostaa myös viittomakielisten kielellisten oikeuksien turvaamista sosiaali- ja terveys palveluissa.

Palvelujen digitalisaatio

Valiokunta pitää tärkeänä, että selonteon digitalisaatiota käsittelevässä osiossa on painotettu saavutettavuuden ja yhdenvertaisuuden turvaamista digitaalisissa palveluissa, jotta palvelut olisivat

Valiokunnan lausunto StVL 1/2022 vp

kaikkien väestöryhmien käytettävissä. Valiokunta toteaa, että sosiaali- ja terveyspalvelujen digitalisaation lisääntyessä riski palveluista syrjäytymiseen on erityisen suuri jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevilla. Valiokunta pitää osallisuuden ja palvelujen saatavuuden turvaamiseksi erittäin tärkeänä, että digitaalisten palvelujen rinnalla aina tarjotaan vaihtoehtoinen tiedonsaanti- ja asiointimahdollisuus. Valiokunta korostaa vanhusasiavaltuutetun tavoin julkisen vallan vastuuta tukea haavoittuvassa asemassa olevien mahdollisuutta oppia ja ylläpitää digitaalisia taitojaan ja medialukutaitoaan sekä tarjota palvelut yhdenvertaisesti niille, jotka eivät digipalveluja käytä.

Selonteossa kiinnitetään huomiota erityisesti ikääntyneen väestön osallisuuden haasteisiin palvelujen digitalisoituessa. Valiokunta korostaa, että digitalisaation haasteet koskevat ikääntyneiden lisäksi erityisesti vammaisia henkilöitä ja Suomi on YK:n vammaisyleissopimuksen ratifioinnin myötä sitoutunut noudattamaan yleissopimuksen 9 artiklan määräyksiä saavutettavuudesta ja esteettömyydestä. Valiokunta pitää tärkeänä, että digitaalisten palvelujen saavutettavuutta edistetään esimerkiksi selkokielisyyteen ja kielen ymmärrettävyyteen panostamalla.

Lasten oikeudet

Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää myönteisenä, että selonteossa tuodaan esille lasten osallistumisoikeudet ja niiden vahvistaminen erityisesti kansallisen lapsistrategian kautta. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja näkemykset tulee huomioida lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Valiokunta korostaa lasten osallisuuden vahvistamista myös muissa kuin suoraan lapsistrategiaan liittyvissä toimenpiteissä. Lasten kuulemisessa on otettava huomioon ikätasoisuus sekä vaihtoehtoiset kuulemistavat esimerkiksi vammaisten lasten kohdalla.

Valiokunta kiinnittää huomiota myös palvelujärjestelmän kykyyn vastata sijoitettuin olevien lasten tarvitsemaan tukeen ja lastensuojelun jälkihuoltoon. Sijoitettuin olevien lasten asemaa on pyritty tällä hallituskaudella edistämään sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun vaativan sijaishuollon kehittämishankkeessa, jota koskeva osittaisuudistus on ollut jo eduskunnan käsiteltävänä (StVM 34/2021 vp, HE 170/2021 vp), ja toinen osittaisuudistus on tarkoitus tuoda eduskunnan käsiteltäväksi syksyllä 2022.

Valiokunta pitää hyvänä, että selonteon mukaan Suomi omalta osaltaan edistää lapsen oikeuksien ja lapsen edun ensisijaisuuden toteutumista myös muuttoliikkeessä (s. 75). Valiokunta korostaa, että kansallisesti on otettava huomioon, että YK:n lastensuojelun yleissopimuksessa vahvistetut oikeudet kuuluvat kaikille valtion lainkäyttövallan alaisille lapsille riippumatta esimerkiksi heidän kansalaisuudestaan, siirtolaisasemastaan tai kansalaisuudettomuudesta. Valiokunta kantaa erityisesti huolta paperittomien lasten asemasta ja oikeuksien toteutumisesta. Edellä mainituista syistä valiokunta painottaa, että lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisesti lainsäädännön kehittämisessä on otettava huomioon lapsen etu. Valiokunta pitää tärkeänä, että Suomi ei edistä kansallisesti käytäntöjä, jotka kannustavat vanhempia lähettämään lapsia yksin Suomeen, jotta perheenyhdistämisen kautta koko perhe saisi oleskeluluvan, koska yksin siirtolaiseksi lähetetyllä lapsella on suuri riski joutua ihmiskaupan ja muun hyväksikäytön uhriksi.

Valiokunnan lausunto StVL 1/2022 vp

Lähisuhdeväkivalta ja sukupuolten tasa-arvo

Selonteossa tunnistetaan naisiin kohdistuva väkivalta ja lähisuhdeväkivalta globaaliksi ongelmaksi. Valiokunta kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja lähisuhdeväkivaltaa käsitellään selonteossa hyvin ohuesti (s. 53—54), mikä on ongelmallista, kun otetaan huomioon se, miten merkittävästä kansallisesta ja kansainvälisestä ihmisoikeusongelmasta on kyse.

Selonteossa todetaan, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien toteutumisessa on edelleen merkittäviä puutteita. Valiokunta pitää tärkeänä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistetään sekä kansallisesti että kansainvälisesti lainsäädäntöä ja viranomaistoimintaa kehittämällä. Valiokunta toteaa, että erityistä huomiota on kiinnitettävä alaikäisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutumiseen.

Muut huomiot

Selonteossa tunnistetaan, että köyhyys on merkittävä ja moniulotteinen maailmanlaajuinen ihmisoikeushaaste. Suomi on sitoutunut vähentämään vuoteen 2030 mennessä ainakin puolella niiden henkilöiden määrää, jotka kansallisten määritelmien mukaan elävät köyhyydessä. Valiokunta pitää kuitenkin puutteena sitä, ettei selonteossa tuoda esille, mikä tilanne on köyhyyden osalta Suomessa tällä hetkellä, mitä tavoitteen saavuttamiseksi on tehty ja millä keinoin tavoite aiotaan saavuttaa.

Selonteossa käsitellään myös valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoiminnan seuranta ja kehittämistä. Valiokunta yhtyy selonteon näkemykseen siitä, että perus- ja ihmisoikeuksien tuntemusta eri viranomaisissa tulee lisätä erityisesti taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien täytäntöönpanossa. Valiokunta pitää myönteisenä, että valtioneuvosto sitoutuu vahvistamaan lainvalmistelijoiden osaamista perus- ja ihmisoikeuksista sekä arvioimaan säädösehdotusten olennaiset perus- ja ihmisoikeusvaikutukset. Valiokunta painottaa myös erityisesti lapsi-, vanhus- ja vammaisvaikutusten sekä muiden haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin toteuttamisen merkitystä lainvalmistelussa. Valiokunta korostaa myös valtioneuvoston velvoitetta huolehtia lainvalmistelun resurssien riittävydestä, jotta hallituskausien aikana olisi mahdollista huolehtia sekä uusista kiireellisistä lainsäädännön muutostarpeista että niistä tiedossa olevista muutostarpeista, joita perustuslaki ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset edellyttävät.

Valiokunta pitää myönteisenä, että selonteossa tunnistetaan kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen rooli perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämisen kannalta. Valiokunta pitää kansalaisjärjestöjä tärkeänä erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien osallisuuden vahvistajana ja tuen ja avun tarjoajana. Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten turvaamiseksi valiokunta pitää tärkeänä kansalaisyhteiskuntastrategian valmistelua sekä kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämistä koskevan valtioneuvoston periaatepäätöksen päivitystä yhteistyössä järjestökentän kanssa.

Valiokunnan lausunto StVL 1/2022 vp

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sosiaali- ja terveysvaliokunta esittää,

että ulkoasiainvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 15.3.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Markus Lohi kesk
varapuheenjohtaja Mia Laiho kok
jäsen Pekka Aittakumpu kesk
jäsen Kim Berg sd
jäsen Arja Juvonen ps
jäsen Anneli Kiljunen sd
jäsen Noora Koponen vihr
jäsen Terhi Koulumies kok
jäsen Hanna-Leena Mattila kesk
jäsen Ilmari Nurminen sd
jäsen Veronica Rehn-Kivi r
jäsen Heidi Viljanen sd

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Sanna Pekkarinen